

Una literatura emergent

FRANCESC CALAFAT

La literatura en català al País Valencià ha conegut, d'ençà de la instauració de la democràcia, una expansió molt considerable. Amb totes les febleses i mancances que vulguem, a hores d'ara hi ha una vida literària estimable, i a més d'una intensitat creixent. Les circumstàncies concorden a dir-nos que al nostre país s'ha creat un clima que ha permès la incorporació progressiva d'un nombre important d'escriptors que cultiven tots els gèneres literaris i en molts casos amb una competència remarcable. Només us convida a contemplar amb un realisme mínim el país, i ja em direu si no és un fet abans impensable que ací s'hagen escrit coses amb l'alta qualitat que ho han fet Joan Francesc Mira, Josep Iborra, Josep Piera, Martí Domínguez, Enric Sòria, Ferran Torrent, Jaume Pérez Montaner, Vicent Alonso, Marc Granell...

Dir això no vol dir que tirem les campanes al vol, ni de bon tros. La literatura ensopega amb un os difícil de rossegar. Un mur que ara per ara no hi ha forma de travessar. La falta de reconeixement públic de tot allò que siga en català fa que els escriptors semblen invisibles. Els poders públics actuals mantenen un silenci petri, per no dir un menyspreu absolut, respecte a la nostra cultura. Òbviament no la poden ignorar del tot, però no reconeixeran públicament l'obra dels nostres escriptors. Ni tan sols l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Però deixem a banda aquestes qüestions i parlem només d'allò més important: la literatura.

Ara ja es pot dir que la literatura en català al País Valencià des de fa uns anys es caracteritza per una veritable pluralitat de veus, d'aguts desacords ideològics i literaris, que naveguen en un mateixa llengua. Un dels avanços més notables —i vitals— ha estat que els nostres autors han adquirit un grau d'escriptura acceptable i una llengua cada vegada més flexible. En els llibres del anys setanta, la llengua era sovint rígida, encarcerada; els autors —com era lògic— encara no controlaven la maquinària dels registres, i vacil·laven a l'hora de fer servir les formes gramaticals i lèxiques. Sempre podrem trobar incongruències, però per regla general s'ha aconseguit el domini de la llengua —condició imprescindible per aconseguir una prosa saludable. Els escriptors valencians han bastit a través dels fragments del nostre naufragi lingüístic una llengua literària que conté els accents de l'oralitat. I això no és només una qüestió d'emprar modismes i col·loquialismes, sinó més aviat d'esprémer del magma de l'idioma una modalitat dúctil i d'una estimable vivacitat expressiva, que com ha dit Enric Sòria és resort clau perquè una llengua literària funcione.

Narrativa

La narrativa i en concret la novel·la ha estat una de les grans obsessions de la nostra cultura, perquè en el món actual és la columna mestra de tota literatura i perquè la seua complexió requereix unes condicions i

uns estímuls gens fàcils de trobar en una cultura menuda com la nostra. El “protoplasma” d’una cultura —com va dir Carles Soldevila— només pot generar-se per l’excitació múltiple, omnipresent i invasora de la prosa. En les circumstàncies valencianes actuals, la discontinuïtat i els abandonaments poden ser habituals. Amb tot, en l’actualitat, tenim una nòmina extensa d’autors i de títols d’interès. Des dels seus inicis en els anys setanta Joan Francesc Mira, Josep Piera, Josep Lozano, Ferran Torrent han construït una obra respectable. Posteriorment, s’han afegit Josep Franco, Manel Joan i Arinyó, Toni Cucarella, Vicent Josep Escartí, Josep Palomero, Ignasi Mora, Rafa Gomar, Martí Domínguez, Xulio Ricardo Trigo, Francesc Bodí, Carme Miquel o Joaquim Caturla. Entre les incorporacions dels darrers anys, cal recordar, Vicent Usó, Francesc Bayarri, Francesc Viadel, Víctor Gómez Labrado, Salvador Company...

La narrativa dels darrers anys, simplificant molt les coses, la podem agrupar en tres grans blocs: la novel·la històrica, la llarga nit de la postguerra i el món actual, entés des de la transició fins el present.

Novel·la històrica

S’ha dit que una de les rèmores de la literatura catalana és que hi ha carretades i carretades de novel·la històrica. I el que convindria és més ficció sobre l’actualitat immediata. No anem a entrar-hi a discutir. Només dir que la ficció de la història no és un patrimoni exclusiu de la literatura catalana; sol ser una mina fabulosa d’inspiració en totes les literatures. La història, ens agrada o no, és una de les grans constants temàtiques de la novel·la, perquè el gènere parla de la prosa de la vida, de la quotidianitat, dels grans somnis i dels grans fracassos. I aquesta és inevitablement la matèria primera de l’esdevenir històric, ja siga pretèrit o present. Per això, la recreació del passat és una via saludable —si més no, tan saludable com qualsevol altra—, ja que gràcies a la ficció ens immèrgim en mons que han marcat el nostre.

Alguns dels moments estel·lars de la narrativa valenciana es troben en obres que remenen ombres i llums del passat. És un territori on molts escriptors

valencians es trobem a gust i on s’ha tocat temes de tota mena. Autors com Vicent Josep Escartí (amb *Dies irae*) i Josep Palomero (amb *Els secrets de Meissen*, que ha sigut duta al cinema) han aconseguit moments brillants en aquest gènere. Ara, els llibres que han concitat més unanimitats en el període que tractem són títols escrits per Martí Domínguez, Joan Francesc Mira i Josep Lozano.

Les confidències del comte Buffon i *El secret de Goethe* de Martí Domínguez, publicades el 1998 i el 1999, entusiasmen els lectors i la crítica. Martí ha sabut trobar una fórmula afortunada de fer-nos viatjar al passat. Fa novel·les d’idees lleugeres i atractives que ens duen de ple, en un cas, al cor de la Il·lustració per mitjà de la pell d’un científic, i, en l’altre, al principi del segle XX per recrear la figura genial de Goethe. Tots dos, llibres centrats en personatges enamorats de la ciència i la cultura, ens fan partícips d’anècdotes i situacions del bo i millor de la França del XVIII i del viatge de l’escriptor alemany per Itàlia. Tot això pautat amb gràcia i bona mà a través de notícies i reflexions (història, botànica, filosofia, música, literatura, pintura) que mantenen la tensió del lector sense recórrer a efectes cridaners.

La passió, pel poder i altres coses, és també el motor de *Papa Borja* de Joan Francesc Mira, unes memòries literàries del fabulós personatge que va ser Roderic de Borja, fabulades a partir d’una rigorosa informació documental. El mateix Mira afirma que “un 90 per cent és història i fets perfectament documentats”. Història encarnada en una literatura pura i dura. Joan Francesc Mira es vol posar en el cervell d’Alexandre VI, perquè vol fer conèixer la personalitat fascinant d’aquell home vital i incommensurable, ambiciós i obsedit a convertir el seu llinatge en un dels pilars més poderosos d’Europa i al mateix temps fer de l’Església un bastió inapel·lable per damunt de les fluctuacions polítiques i dels interessos de les grans famílies de Roma. Estem davant d’una intel·ligència extraordinària i de l’escenografia de l’alta política; d’un home pragmàtic amb bon ull i mà esquerra per tractar tant els afers humans com els polítics i els religiosos. A través dels seus records del papa coneixem l’interior del Vaticà, les idees polítiques, els moviments i vaivens estratègics

dels territoris d'Itàlia i de les dinasties europees. Tot un món i un període de temps recreat amb el nervi d'un gran narrador.

Va ser Josep Lozano un dels narradors que va posar en circulació en català la temàtica històrica amb una novel·la ja mítica, *Crim de Germania*, que és de nou notícia perquè l'autor l'ha reescrita i l'ha completada amb dos nous relats. Una ficció muntada com a successió d'històries que ofereixen una visió complexa de la guerra de les Germanies. Amb múltiples perspectives i on finalment els somnis col·lectius i les aspiracions dels individus són arrossegats pel vendaval de les circumstàncies. El llibre és un veritable compendi literari, on trobem a partir de la integració d'història i ficció un seguit d'estils i gèneres. En *El Mut de la Campana*, publicada fa un parell d'anys, també estem davant de bona literatura, encara que els personatges no estiguen a l'altura de la prosa del llibre; es llig bé gràcies a una maquinària literària ben engreixada i encaminada cap un final espectacular. Amb bon olfacte per l'escenografia i els efectes, Josep Lozano pinta una València acolorida, on conviuen esclats de vitalisme pagà amb rampells de fanatisme i intolerància religiosa. La prosa de Lozano és sempre neta, elegant, però en aquestes obres aconsegueix amb una naturalitat enlluernadora la integració de l'idioma antic, culte i popular, en una llengua viva i actual.

Uns altres escriptors que practiquen el gènere, amb una certa intenció divulgativa d'explicar un episodi concret, que de vegades pot tenir aires d'aventura, són el poeta Manuel Garcia Grau amb *El papa maleït*, on relata els avatars del Papa Luna en l'afer del Cisma d'Occident; Silvestre Vilaplana que amb *Les cendres del cavaller* que recrea les desgràcies i les aventures del cavaller Joanot Martorell obsedit per restituir l'honor de la família; Joan Andrés Sorribes amb *Noverin Universiti*, emplaçada en l'entorn de la Morella medieval, i *La creu de Cabrera*, que recrea la primera guerra carlina. Ben singular resulta *La veu d'Odiló* de l'historiador Ferran Garcia-Oliver situada en els primers instants dels cristianisme. Una proposta ben interessant és la que assaja Vicent Usó en *Les ales enceses*: una història d'amor arravatat situada en una

població marina del segle XVII enmig d'una atmosfera mítica i màgica. Per damunt de la història, ressalta el domini narratiu de l'autor per a crear ambients i efectes narratius, amb el seu estil potent i abarrocat, però que creix amb una extraordinària naturalitat.

La llarga nit de la postguerra

Les repercussions de la guerra civil havien inspirat en més d'una ocasió els nostres narradors, i dels llibres que paga la pena destacar és una vegada més un títol de Joan Francesc Mira, *Viatge al final del fred*, on trespasa per la terrible experiència dels maquis. Però no ha sigut fins fa ben entrats els últims anys 90 del segle anterior quan s'inicià a tot l'Estat espanyol, per raons que ara no venen al cas, un renovat interès per la guerra i la postguerra. Aquesta febre per recuperar la història també arribà a la literatura, però la veritat és que els resultats no són tan brillants com caldria esperar, si més no en aquells llibres que tracten directament el tema. Aquesta etapa és molt llarga i àmplia i s'ha donat des de perspectives, estils i ambicions diversos.

Toni Cucarella ha escrit dos llibres bons amb el franquisme com a rerafons. En *L'última paraula* per mitjà de l'humor grotesc i d'un joc hàbil del temps narratiu ens conta les peripècies de dos franquistes en un món que ja no és el seu. En *Quina lenta agonía, la dels ametlers perduts* ens transporta a un barri pobre de Xàtiva amb l'objectiu de crear un microcosmos d'una gent escanyada, alguns d'ideologia republicana, que assumeixen la desgràcia i un futur sense perspectives. Les supersticions i la pobresa es barregen amb les facècies dels homes del barri. Un llibre coral que cisella amb precisió i tendresa unes vides trencades .

Un altre escriptor rellevant és Vicent Usó que començà a destacar amb *La taverna del Cau de la lluna*. Amb *L'herència del vent* recrea a través d'una pila de personatges l'atmosfera asfixiant de la postguerra, tot fent que la rancúnia obligue uns protagonistes a tramatar una venjança personal. Però on trobem els moments més brillants és sens dubte en *Crònica de la devastació*, una novel·la sobre la guerra, però en terra de ningú, amb la finalitat de capbussar-se en les

reaccions de l'ésser humà quan es veu l'ull del remolí de la violència. Una immersió en climes desesperats, cruels, però reflexiva i lírica, escrita amb un traç absorbent i corprenedor. I amb un principi i , sobretot, un final extraordinaris.

Un llibre especial és *10.193-Escuma de mar* de Manuel Joan i Arinyó que és l'adaptació literària i resumida del relat d'un republicà exiliat en un camp de concentració nazi.

Una de les aportacions més rellevants en la recreació literària dels tèrbols anys de la dictadura són *La guerra de quatre* i *Quan anàvem a l'estraperlo* de Víctor Gómez Labrado, qui, una mica en la línia de Leonardo Sciascia, amb l'ajut de testimonis orals fa una crònica novel·lada de distints episodis dels anys quaranta del segle XX. En el primer cas, segueix la peripècies de diverses persones implicades en la resistència armada de la ciutat de València. Amb la presència del comandant jutge Broco, d'infausta memòria, veiem l'engranatge repressor del franquisme. En el segon títol a través del protagonisme de la bicicleta i d'un jove estraperlistes en fa un crònica vital i alhora dramàtica de les urgències bàsiques del immediats anys de la postguerra.

Altres obres d'interés que novel·len la guerra i postguerra respectivament són *Les guerres perdudes* de Francesc Bodí i *Aigua en cistella* de Carme Miquel. Es dona el cas que hi ha unes quantes obres que van més enllà d'aquest interval de temps per tal d'oferir-nos un visió més amplia, amb voluntat d'abastar tot el segle XX, ja siga per mitjà d'una família, com ocorre en *Nòmina de dubtes* de Miquel Martínez, i *Això és llarg de contar* de Josep Franco. En canvi, *Veus de la ciutat* d'Ignasi Mora, amb Gandia al fons, encadena tot un seguit de monòlegs, sobris i lírics, que recorren el segle i retracten vides menudes que comparteixen les dificultats per a viure i la fragilitat de les il·lusions. Del mateix autor cal recordar la delicada *Mela* i *Un corrent interminable*, un diari fictici.

El món actual

La història recent i la ciutat de València és un altre focus d'inspiració importat en la narrativa valenciana. La transició, per la seua transcendència per a la història

més recent, és l'escenari d'algunes novel·les, com *Les potències de l'ànima* de Josep Franco, que a través de la mirada del seu protagonista ens fa un repàs dels anys seixanta fins els vuitanta del segle passat amb uns ulls crítics i irònics; *L'avió del migdia* i *Febrer* del periodista Francesc Bayarri, on es pinten respectivament les il·lusions i frustracions d'uns joves del voltant de València als anys setanta, i uns anys després, en concret l'any del 23-F, on els personatges desenganyats mostren el seu desencant amb desgavells i un humor esmolat.

Una problemàtica intacta narrativament era la descripció dels barris marginals dels extraradis de València. La primera aproximació l'ha duta en davant amb eficàcia el periodista Jordi Sebastià en *Un assumpte de perifèria*, un viatge cru i eficaç a un barri marginal situat a Burjassot, i la segona, *Quan la lluna escampa els morts* d'Esperança Camps, és una ficció d'històries creuades per recrear el destí tràgic d'una bona part de la població que viu a la Coma, un altre barri de marginació extrema.

Si hi ha cap escriptor que ha popularitzat la ciutat de València i rodalies, aquest n'és Ferran Torrent, un dels autors més llegit en català. A partir dels anys 90 abandona el detectiu Butxana —recuperat fa uns anys amb *Cambres d'acer inoxidable*— amb projectes novel·lístics on prova nous recursos i perspectives. I, encara que per alguns crítics la seua literatura ha perdut la frescor inicial, cal dir que ha madurat en molts altres aspectes, com l'escriptura, la tècnica narrativa i trames combinades i pensades en cada llibre. El seu fort continuen sent els diàlegs, les ambientacions i les descripcions de personatges. La seua ficció segueix de manera pròpia les transformacions socials urbanístiques, polítiques i de mentalitat al llarg dels anys. Al seu estil i des del prisma de l'humor és un petit sismògraf dels canvis produïts en el nostre món. Després de *L'illa de l'holandés* i *La mirada del tafur*, Torrent projecta un bloc narratiu ambicions sobre la ciutat de València amb *Societat limitada* i *Espècies protegides* per a parlar de la política, el món empresarial i immobiliari, la corrupció i la prostitució o els tripijocs dels negocis del futbol. Són llibres d'estructura complexa per les trames i tons que orquestra, però

conduïts amb l'efectivitat pròpia del narrador valencià per construir un vodevil sobre l'actualitat. El seu darrer producte contrasta amb la parafernàlia dels llibres anteriors. *La vida en l'abisme* es centra només en les vivències d'un jove en crisi que s'embolica per una temporada en el món del joc de cartes, fascinat per un tafur, emborratxat per l'atzar i els abismes del risc.

Una altra imatge de València és la que desfila en la narrativa de Joan Francesc Mira, tant del món grotesc a *Els treballs perduts* com a *Purgatori*, on sense abandonar la ironia, s'allunya de la mirada satírica del primer per oferir una mirada profundament humana en què explora els processos del dolor, de la decadència i de la mort. Amb el contrast d'un germà ric, que s'ha fet a ell mateix, i guiat per un xofer guineà però que coneix fil per randa la ciutat, el narrador —un metge que viu voluntàriament al marge de món— redescobreix la ciutat amb ulls innocents, una ciutat sorprenent. La força de l'escriptura de Mira, un dels millors narradors de la literatura catalana actual, no rau en la trama, sinó en la força del que diu i de l'estil que fa que siga un flux narratiu inescotable tot el que ocorre en la novel·la.

Entre els autors més nous cal remarcar Santiago Fornés, Francesc Viadel i Salvador Company. El primer en *La dona infidel* ens mostra una València desenfada com a rerafons d'una història de recerca de la identitat, d'amors i desamors enmig d'un conjunt de sorpreses literàries. Francesc Viadel se serveix de les convencions del gènere policíac en *L'advocat i el diable* per parlar-nos de l'especulació immobiliària i de la instal·lació de la màfia russa al País Valencià. Salvador Company és en aquests moments l'escriptor jove més ambiciós per la complexitat dels seus primers llibres i per capacitat de crear un microclima literari. *Lawn tennis*, el seu millor llibre, és un conjunt de relats que amb trames originals plantegen els efectes de la guerra en l'actualitat, com una experiència dolorosa i viva per a moltes persones.

Per cloure aquest apartat cal fer referència a Rafa Gomar, que, des del seu primer fins a *Vols rasi Batecs*, ha confirmat que és un bon contista pel domini del gènere i per la capacitat de crear tot un seguit de

personatges i situacions que des de la ironia o els dramatismes ens mostren la vida actual.

Literatura del jo

La ficció narrativa és la columna vertebral de literatura, però es moltes més coses que la ficció en estat pur. És, per exemple, dietaris, memòries, viatges... La seua força rau en el fet que, a banda de les reflexions, les lectures i les observacions penetrants sobre els temes més variats, registra els matisos menuts, els *petits faits vrais*, que, com digué Stendhal, posseeixen la veritat superior dels detalls, i que com a menuts gèrmens expressen amb més intensitat les experiències vitals que no les grans paraules.

Josep Piera va ser un dels primers escriptors a defensar i conrear, als anys vuitanta, aquesta mena de literatura en la nostra llengua, i al llarg dels anys ha aconseguit una prosa personal i subtil. Una bona part del seus títols són literatura de viatges on ha resseguit i reflexionat sobre allò que s'anomena mediterraneïtat i ha testimoniat amb passió les sorpreses que li han portat les persones i els llocs que ha visitat. Amb una prosa suggerent, lírica i sensual, ha escrit llibres tant interessants com *Un bell cadàver barroch*, on narra la seua llarga estança a Nàpols, *Seducions de Marraqueix*, *A Jerusalem* i *El temps feliç*.

Unes memòries imprescindibles per conèixer una bona part de la València del segle XX les constitueixen els llibres *El carrer Rubiols* i *La ciutat trista* de Frederic Martí Guillamon, on descriu des de la seua infantesa en temps de guerra fins el 1966. A través del periple personal ens du per la València del centre i del l'Eixample alhora que ens regala una topografia impagable de la vida cultural i social valenciana, especialment de la València burgesa.

Fins fa no res el dietari era un gènere poc freqüentat. Darrerament, Enric Sòria, Joan Garí i Vicent Alonso ens han ofert títols d'un interès notable i d'una alta qualitat literària. El gènere és un calaix de sastre, un cos multiforme (des de l'aforisme al petit assaig) que permet als autors ficar el nas en tots els temes que els interessin. Els tres autors citats tenen tirada important cap a l'assaig, per això els tornarem a esmentar més endavant.

L'assaig

Durant molt de temps l'assaig era una de les nostres assignatures pendents. Aquest gènere, per la seua implicació en la realitat circumdant, és imprescindible per a tota cultura viva i connectada als interrogants del present. A hores d'ara, però, la situació ha canviat i molt. Ara hi comencem a contemplar una diversitat agradable de temes, orientacions i estils.

L'assaig és un gènere obert, sense massa fronteres. L'assagista, com deia Fuster, és un agitador d'idees —d'idees generals— que incideix sobre problemes de l'actualitat, unes vegades posant el dit en temes espinosos, d'altres, revisant prejudicis o tòpics que de tant repetits han esdevingut veritats inamovibles. A casa nostra, d'una manera o d'una altra, la concepció i la pràctica d'aquesta categoria literària anaven lligades molt a la idea que Fuster en tenia. Per això, se'l veia com un gènere fonamentat en la brevetat i en la voluntat d'estil. És això, però també és més coses. Com ha dit Gustau Muñoz, seguint les idees d'Adorno i Lukács, també hi caldria admetre tota mena d'estudis, recerques i indagacions erudites on hi ha una dosi significativa de meditació cultural, d'interpretació i voluntat generalitzadora. De fet, és una composició elàstica, camaleònica que es manifesta entre nosaltres a través de formes i intencions ben variades, com ara l'aforisme, el fragment breu, l'article, el dietari, el viatge, l'estudi, etc.

Si com hem dit adés, l'assaig està circumscrit a la història, era inevitable que durant molt de temps el tema estrella fóra la reflexió sobre el país. La passió pel País Valencià és el centre neuràlgic, però no únic, de l'obra reflexiva de Joan Francesc Mira, l'assagista més persistent i sòlid en l'àmbit de la cultura catalana, que ja siga amb articles o llibres és un agitador de idees generals d'estil àgil i atractiu, amé i irònic. Els seus grans títols són *Crítica de la nació pura*, on exposa les condicions que caracteritzen les nacions, *Sobre la nació dels valencians*, un llibre valent i polèmic que es capbussa de ple en la realitat valenciana per indagar el com i per què d'un país instal·lat en una identitat difusa i confusa, de nom imprecís i abocat a la desintegració. Altres títols atractius en serien: *Sobre ídols i tribus*, *Cultures i llengües i nacions* i *Literatura, món, literatures*.

Amb el temps el tema del país s'ha enrobustit amb noves perspectives. Un altre llibre decidit és *Alacant contra València* del metge i poeta Emili Rodríguez-Bernabeu des d'on aborda la situació de la cultura catalana al sud del país, les tensions amb València, i exposa els problemes fonamentals d'Alacant. Alfons Cucó, per la seua banda, ha estudiat el fenomen de la nació no sols ací sinó en altres coordenades geogràfiques, com és ara l'europea. Pau Viciano ha revelat les interpretacions polítiques que s'han fet de la nostra Edat Mitjana, i, el que és més rellevant encara, ha analitzat amb profusió el pes que el passat més remot i el medieval han tingut per historiadors francesos, espanyols i catalans a l'hora de definir les distintes identitats nacionals. Sense eixir-nos de l'àmbit historiogràfic, cal esmentar la investigació il·luminadora de *Roig i blau* del malaguanyat Alfons Cucó en què aborda la tortuosa transició valenciana. Situat en un altre nivell, paga la pena citar *Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses al segle XX* d'Adolf Beltran, llibre que persegueix mostrar la introducció de la modernitat a València en alguns moments claus del segle XX. Un altre autor que reflexiona sobre la situació del nostre entorn és Gustau Muñoz que, en *Intervencions. Entre cultura i política i A l'inici del segle*, es centra en temes de política i cultura, però sempre tenint present el context econòmic i polític internacional així com els corrents de pensament més interessants del panorama mundial.

Una òptica diferent és la que proposen Rafael Ninyoles i Josep Vicent Boira, que amb arguments geogràfics, econòmics i d'estratègies de futur tracten de defensar la necessitat d'un arc mediterrani necessari per al desenvolupament del País Valencià.

De les mans del periodista Joan Oleaque ha eixit un dels llibres més esborronadors i inquietants que ha donat la nostra cultura i que desgraciadament no ha tingut el ressò que és mereixia. *Des de la tenebra* és un relat minuciós i brutal del cas Alcàsser i una anàlisi del comportament de determinats mitjans de comunicació. Seu també és *En èxtasi*, una descripció de l'anomenada ruta del *bakalao*.

A més de la temàtica valenciana, han aparegut llibres que aborden de ple preocupacions molt generals, com

per exemple el desenvolupament sostenible (Ernest Garcia), el feminisme i la modernitat des d'una perspectiva filosòfica (Neus Campillo), o una anàlisi crítica del cosmopolitisme (Jordi Sebastià) o el tema de la immigració (Aitana Guia).

En el terreny literari i artístic, els assaigs més interessants tal volta siguen *Un cristall habitat* *Contra la modernitat i altres quimeres*. El primer, de Joan Garí, és una incursió brillant sobre els sentits de l'espill i de la figura del doble en distintes arts al llarg del temps. El segon, d'Enric Balaguer, analitza tres aspectes —la identitat del jo, l'horror i la crueltat i el llenguatge— que ha preocupat alguns dels creadors més representatius del segle XX.

Gràcies a l'editorial Bromera i la Universitat e València ara s'editen textos ben interessants del món de la ciència en la nostra llengua. Per citar alguns exemples esmentarem els estudis sobre les vicissituds de la física i la relativitat que han escrit Ramon Lapiedra i Vicent Martínez Sancho respectivament. Un cas especial en aquest terreny és el de Martí Domínguez que setmanalment escriu articles amens on es donen la mà la literatura i la biologia (*Bestiar*).

Amb tota certesa els moments de glòria del gènere cauen en el seu cantó més literari. I una de les manifestacions que apareix és el dietari. Si Enric Sòria en *Mentre parlem* sorprengué per la força literària i la penetració de les seues observacions, ara, onze anys després, amb *La lentitud de la mar* no ha defraudat les expectatives; ha pujat el llistó encara més, amb un prosa memorable, incisiva i precisa, amable i emotiva per parts iguals. El llibre és un conjunt de petits compendis d'idees sobre temes variadíssims, en què allò que preval és la mirada comprensiva, vital i obsessiva per explicar i explicar-se tot el que l'interessa i l'envolta. A més, Sòria és autor d'altres altres llibres d'assaigs, centrats sobretot al voltant de la literatura: *Incitacions* i *L'espill de Janus*. Últimament Vicent Alonso s'ha mostrat com un observador subtil com es pot veure en els articles sobre literatura i altres qüestions recollits a *Les paraules i els dies*, però sobretot en el notable diari titulat *Trajecte circular* on registra vivències, records, reflexions. D'aquestes últimes són molt encertades les referents als

mecanismes amb els quals conformem la identitat i els jocs i les disfresses que mou la creació artística. Un del escriptors més veterans, Josep Iborra ha tret fa poc una petita joia titulada *Inflexions*, un recull d'aforismes, anotacions i reflexions breus. La literatura, la música i els referents bíblics són alguns puntals que condueixen la mirada i la prosa de Josep Iborra, tota una mina d'observacions intel·ligents i agudes. Caldria no oblidar, d'altra banda, els dietaris escrits per Ferran Garcia-Oliver, Toni Mollà i Emili Piera.

Poesia

Les inquietuds i els resultats en la poesia valenciana des de fa temps són prou alts. La poesia bascula entre dos pols: una poesia com a intent de comprensió i expressió de la realitat i una altra que cerca de comunicar la seua visió de la vida d'una altra manera, sempre fugint de qualsevol discurs ordenador de les coses. Al marge de les opcions estètiques, els autors poden compartir temes i aspiracions. La barbàrie, la injustícia són temes que podem trobar en autors ben diferents, com ara Antoni Ferrer, Marc Granell, Manel Rodríguez-Castelló, Isidre Martínez Marzo, Manuel Garcia Grau, Antoni Gómez... A banda d'aquest tema s'ha produït un renovada preocupació social i cívica. Una poesia de conscienciació i de denúncia, però tractant de fugir dels excessos de la poesia social. Això ho podem veure, a banda de Marc Granell o Antoni Ferrer, ja citats, en poetes de promocions més joves com ara Ramon Ramon, Maria Josep Escrivà, Josep Lluís Roig, Júlia Zabala, Antoni Gómez, etc.

Maria Beneyto, Lluís Alpera, Jaume Pérez Montaner i Antoni Ferrer no sols continuen en plena activitat, sinó que han produït poemes d'altura. Amb més de setanta anys, Maria Beneyto ha escrit *Elegies de pedra trencadissa* i *Bressoleig a l'insomne de la ira*, on aconsegueix la seua veu més ferma. Una lírica de densitats tràgiques que parla de la desintegració de la vida i de la brevetat de les coses, i que arriba en el segon llibre a un vers rabiós, testimoni d'una rebel·lia que no troba mai recompensa. Després de *Fronteres*, el punt més alt de la seua obra, Jaume Pérez Montaner ha tret *L'oblit*, un llibre intens que segueix la seua línia

de vers potent i imatjat per aprofundir en la tensió individu i societat, vida i poesia. Antoni Ferrer, complementa el seu magnífic *Cant espiritual* amb un *Cant temporal* vigorós, fonamentat com tota la seua obra en el cristianisme i la cultura clàssica, que va des de la meditació sobre la condició humana, amb versos de denúncia i el sentiment religiós amb versos d'una densitat metafísica, fins la darrera part bastida a l'entorn de la natura del poeta i el seu món més immediat.

Els poetes de la generació dels setanta Gaspar Jaén i Urban i Marc Granell han mantingut una trajectòria espaiada, però sense interrupcions. Gaspar Jaén i Urban ens proposa en *Del temps present* versos poderosos i evocadors per recuperar la memòria personal per passar després, en *Pòntiques*, a una mena de poesia històrica, i recrear l'univers de l'obra homònima d'Ovidi, concebuda a l'exili, on ens presenta l'escriptor allunyat de la seua terra per ser crític amb la corrupció política i no acceptar la decadència de Roma. La insatisfacció amb la realitat qui amb més energia l'ha expressada és potser Marc Granell. A més de la seua poesia completa, ha publicat *Versos per a Anna*, un oasi en la seua obra, ja que canta l'esclat vital de l'amor i les transformacions que aquest comporta. Amb *Corrent de fons* torna a la poesia desencisada, pessimista. Poeta de la consciència, dels topants de la realitat, basteix una poesia existencial i d'abast social a base de fuetades adolorides i vers punyent. A més, és un inspirat poeta per a joves.

Josep Piera amb *El nom de la mar* retorna a la poesia després de catorze anys en una àlbum de viatges i estampes de vivències i records de persones estimades, cisellat amb la finor i la profunditat que li és pròpia.

Salvador Jàfer i Joan Navarro, defensors d'una poesia demiúrgica, han reaparegut després de molts anys de silenci amb la publicació respectivament de *Desert* i *Magrana*, tots dos escrits en prosa. Navarro en *Magrana*, amb el traç enèrgic que el caracteritza, però amb un estil més seré i sobri, converteix la seua poesia en una interrogació inquisitiva, en una constant exploració sobre les paradoxes de la vida. En un línia propera la podem seguir en l'obra de Manuel Rodríguez Castelló, que ha aconseguit un bon nivell en *Humus*, i Pere Bessó.

Vicent Alonso amb els anys ha construït una lírica de més amplitud, reticent, però plena de reverberacions suggestives. En *Cercles de la mirada*, una emotiva interiorització de la realitat, parla, entre altres coses, de l'absència i de la por, però sobretot és un cant a la plenitud, a la bellesa. El llibre següent, *El clam de Jasó*, suposa moltes novetats. És un poemari en prosa en forma d'escenes i records entre el passat i el present. El resultat final és un gran llibre i una intensa reflexió sobre el temps, els límits i voluntats humans.

Els poetes que sorgiren en la dècada dels vuitanta del segle passat que han modulat una veu pròpia més remarcable són Teresa Pascual, Anna Montero, Vicent Berenguer, Enric Sòria, Ramon Guillem, Lluís Roda, Isidre Martínez Marzo, Josep Ballester...

En el cercle de la poesia figurativa destaquen Enric Sòria amb *Compàs d'espera* i *L'instant etern* que ens mostren un poeta ascendent, d'una enorme personalitat i un rigorós control de l'ofici. Amb una pluralitat de formes expressives, Sòria explora el que té d'inescrutable l'experiència del temps, la tensió soterrada que es troba en les coses, allò que no sentim i en el canvi perdura. Vicent Berenguer s'inicià amb una estil imatjat, però progressivament s'ha decantat per una veu més despullada, sense menysprear la imatge o la gosadia verbal. El seu darrer llibre *El poeta no confia en la ciutat* parla de la irremeiable fragilitat de l'instant i de la confusió com a un símbol del desconcert interior.

Lluís Roda evoluciona d'uns postulats experimentals inicials cap a una veu, la *Buirac d'amor*, crua, reflexiva i de tonalitats més greus i vers rotund; una poesia lúcida, punyent per explorar els viaranys de la vida. Línia preservada en *Elogi de la llibertat*, ara per mitjà de l'aforisme o la prosa poètica.

Poesia d'intimitats i exploració de la condició femenina és la que desenvolupen Teresa Pascual i Anna Montero. La primera en *Curriculum vitae* i *El temps en ordre* elabora un lirisme cada vegada més auster i alhora més profund. Concebut com a revisió i indagació de l'experiència i interessada l'autora en el tema de la veritat, reflexiona sobre la provisionalitat de les coses i entén la vida com un deute permanent. Per la seua part, Anna Montero, perfecciona una veu depurada i

insinuant, de to tènue i atmosfera delicada, en *Com si tornés d'enlloci serenitat de cercles*, on motius de la natura o quotidians s'obri cap àmbits d'evocacions entrelaçades i inesgotables.

Isidre Martínez Marzo és un poeta de talent i d'un extraordinari domini del gènere, com ho demostra la diversitat de registres i recursos que fa servir. *Camí de tornada* i *Els adéus* ens mostren una poesia subtil, d'exaltació íntima i amb càrregues de profunditat. Quan s'acosta a una actitud crítica sobre els aspectes més sòrdids de la condició humana, com fa *La tristesa de Sòcrates*, no perd mai el rigor ni cau en l'excés demagògic.

Ramon Guillem també exerceix un bon domini de la tècnica en la *Terra d'aigua* i elabora una poesia d'interiorització per fer un cant a la natura i a les coses bàsiques amb una visió desolada de la vida. En *Solatge de sol*, en canvi, l'amor aporta una vitalitat renovada. En *Maregassa* incideix en el seua mirada però amplia el seu registre gràcies al poema en prosa. En el seu darrer llibre *Celebració de la mirada*, assaja una veu més sensible al món extern, amb evocacions de moments i experiències que interessin al poeta. L'última poesia de Josep Ballester, *La mar*, connecta clarament amb l'obra de Navarro i Jaume Pérez Montaner. Els seus versos giren al voltant del vagareig de la vida, de l'exili i l'alteritat... que canalitzat per mitjà de múltiples referents literaris pinta una visió negra de l'home. Versos de qualitat els ofereixen autors dignes de tenir en compte com Xulio Ricardo Trigo i Manuel Garcia Grau.

Antoni Albalat representa la vessant més experimental de la poesia valenciana actual. *Llibre de voliaines* i *Tractat del caos* mostren una poesia juganera, irònica, que combina els recursos visuals més variats, el registre informàtic amb una poesia discursiva.

En aquesta òrbita d'una poesia fonamentada en l'exploració de les imatges, centrada en el món caòtic, podem esmentar els poetes que s'estrenen en els anys noranta com Josep Ribera, que ofereix un món de desig i autodestrucció, fet amb referències clàssiques i científiques, però sempre a través d'unes estructures

ben marcades, com observem en el seu millor llibre, *Plenamar*. Una visió inconformista i de vegades grotesca del món actual la pinta Elies Barberà en un llibre de gran força imaginativa i un desplegament significatiu de formes i temes com és *Equilibrista*. Altres autors a tenir en compte són Begonya Mezquita, Joan Gregori...

Un grup significatiu de poetes dels noranta que aposta per una estètica més figurativa pot ser Ramon Ramon, Josep Lluís Roig, Maria Josep Escrivà, Antoni Gómez, Júlia Zabala o Iban L. Llop. La trajectòria de Ramon Ramon es defineix per una mirada conscient i descarnada, de talls incisius i colpidors que disseciona les febleses humanes sense compassió. Una mostra clara n'és *Cor desmoblat*. Josep Lluís Roig també aposta per una veu crua en ocasions, encara que no tan tallant com la de Ramon Ramon. A banda de la introspecció, en el seu millor llibre per ara, *Oasi breu*, aposta per poetitzar realitats problemàtiques del moment.

Maria Josep Escrivà és una de les escriptores joves que més bona recepció té al Principat. Els seus millors instants, com podem veure a *Tots els noms de la pena*, es caracteritzen per la concisió, la recerca del matís i la capacitat de suggerir mitjançant el paisatge i els objectes humils. El dolor i la plenitud de les coses enmig de la seua consumació són el tema d'aquest poemari, on a més fa un vers més incisiu i tracta aspectes més socials.

Final

Arribats en aquest punt i després de tot el que hem dit, es pot concloure que, malgrat totes les dificultats i els entrebancs, al País Valencià s'ha desenvolupat una pràctica literària que ara ja cultiva gèneres abans desatesos, com ara els distints àmbits de l'assaig, amb uns objectius i uns resultats destacables. A més, la nòmina de novel·listes ha augmentat significativament amb noves temàtiques i ambicions renovades. I allò que és més important de tot, la qualitat literària ha crescut d'una manera molt notable.